

Hur människorna bodde

Utän att ge en mera detaljerad skildring av boendeförhållandena vill dock författaren kortfattat beskriva boendemiljön under några sekel.

I byn utgjorde bondgårdarna själva kärnan, och i byns utkanter bodde torparna, där de brukade sina små tegar. I många fall var dessa torp antingen s. k. årataltorp eller också dagsverkstorp. I det förra fallet hade bonden upplåtit torpet på t. ex. 50 år mot en årlig arrendeavgift. Det förekom, att torparna fick lämna torpet efter arrendetidens utgång, då det återgick till hemmanet. Detta hände tyvärr på flera ställen inom socknen, och där stod torparfamiljen på bar backe. Den andra formen av torpupplåtelse, s. k. dagsverkstorp, fanns även i socknen. Här fick torparen göra ett visst antal dagsverken åt bonden som ett slags arrendeavgift. Oftast fullgjordes dessa dagsverken under slåttertiden, då det var som brådst. Ibland var torparen även självägande, vilket kunde vara fallet, när bonden upplåtit ett torp till någon av sönerna. Båtsmanstorpen i de olika byarna var ett annat slag av boende. Här hade byns bönder gemensamt avsatt ett mindre jordstycke med en liten stuga, där båtsmannen med familj fick bo så länge han var i tjänst. När han nödgades avgå, kanske på grund av sjukdom, fick familjen lämna över torpet till nästa båtsmansfamilj. Många båtsmän och deras änkor levde därför i ekonomisk misär på ålderns höst, och de kom oftast att räknas till fattighjonen. Vid lång tjänstgöring – 20–25 år – förekom det, att båtsmansfamiljen mot ett litet arrende fick bo kvar på torpet eller också erhöi de det gratis på evärdelig tid.

I byns utkanter bodde även de s. k. backstugusittarna. De hade ingen jord och saknade det mesta av livets nödtrft, »deras enda förmögenhet var deras arbetskraft». Liknande var det med inhysesmänniskorna (hjonen), som kan betecknas som hyresgäster på livets skuggsida.

Ett typiskt exempel på en bondgård inom Björna utgör hembygdsgården, som med tämligen stor säkerhet uppfördes i Gamla Movatt-

Per Erik Perssons stuga i Trehörningen får representera hur nybyggarna i bästa fall bodde. Stugan bestod ursprungligen av ett stort kök, liten förstuga och liten kammare. Bryggstugan tillbyggdes många år efteråt.

net (Gambyn) under förra hälften av 1700-talet. Den är av en typ, som kallas för dubbel parstuga eller åtta knuts stuga, med ett stort kök på ena gaveln, förstuga och kökskammare i mitten samt en stor sal på den andra gaveln. Ursprungligen var gården lägre än nu. Denna gårdstyp användes hela 1800-talet. Endast köket hade eldstad, som bestod av en öppenspis. Här bodde hela familjen, och här åt och sov den. I ståndsängen (stannsänga) kunde upp till nio personer ligga, tre i varje »våning». Eventuella pigor och drängar fick oftast ligga på den kalla vinden, men man hade ju fårskinnsfällar. I farstukammaren fick eventuella gäster ligga. Vid dessa tillfällen eldades även där, men det gällde för gästen att kläda sig väl för natten!

Belysningen kom från den öppna spisen, även om man längre tillbaka använde sig av törestickor och tranlampor. Under senare hälften av 1800-talet kom fotogenlampan alltmer i bruk.

Kring boningshuset grupperade sig ett antal mindre byggnader, såsom fähus med loge och storhässja, häbre, smedja, baste (torkria) och vagnslider. Till gården hörde också en skvaltkvarn i en närbelägen bäck.

Jämsides med denna hustyp fanns även den enkla parstugan, även kallad 6-knutsstugan, med stort kök, farstu och kökskammare. Denna gårdstyp användes till långt fram i tiden av fattigare folk, såsom torpare och båtsmän.

Av skattelägningsprotokoll framgår att den första stugan nybyggaren uppförde hade fyra knutar, alltså ett rum oftast med jordgolv. Det var praktiskt, ty första tiden härbärgerades även t. ex. getterna där!

Utvecklingen från nybygge till bondebebyggelse kunde därför bli: 4-knutstuga, 6-knutstuga, 8-knutstuga. Alla hus var förr låga och utan övervåning.

Ett bra prov på hur bönderna bodde på 1700-talet utgör Björna hembygdsgränd, vilken är en gammal bondgränd flyttad från Movattnet. Den är ursprungligen uppförd under förra hälften av 1700-talet.

Taktäckningen utgjordes förr i huvudsak av näver med ovanpåliggande takved. Först från mitten av 1800-talet blev användningen av takspån mera allmän, även om den första prästgården, uppförd i slutet av 1790-talet, hade spåntak. Torvtak var sällsynta, endast från Locksta är det författaren bekant, att en äldre stuga hade dylikt tak omkring sekelskiftet.

Murarna uppfördes oftast av saltorkat tegel – råtegel, även om bränt tegel förekom rätt tidigt. Nybyggarna murade oftast muren av gråsten med lera mellan fogarna. Per Eriks stuga i Trehörningen, vilken revs för en del år sedan, hade en dylik mur. Under 1800-talet användes bränt tegel mera allmänt. Detta brändes oftast på hemorten. I Nyliden brände t. ex. Sven Sjöberg, »Tegel-Sven», omkring sekelskiftet många tusen tegel, som inte bara såldes i Nyliden utan även till andra byar.

Brädfodring av husen var ej vanlig förrän under senare hälften av 1800-talet, och att måla dem utvändigt hör vår tid till.

Under 1800-talet blev ytterligare två hustyper alltmer vanliga. De kallas för helkors- och halvkorsbyggnader. Gemensamt för båda typerna är, att de har en bärande längsgående vägg genom husen. Helkorsbyggnaden hade två rum på varje gavel jämte fartsu och

*Änkefru Marta Hedlund, f. Nordlund, Björna, f. 1838, d. 1914. Möbleringen tids-
typisk i böndernas finrum.*

farstukammare i mitten, och halvkorsbyggnaden hade på ena gaveln kök och kammare och på den andra farstu och en stor farstukammare.

Av helkorsbyggnader är ännu några fortfarande i bruk inom socknen, t. ex. klockargården i kyrkbyn. Däremot finns det många halvkorsbyggnader, även om de renoverats och fått en mera praktisk interiör. På övre våningen i dessa hustyper är oftast ett eller två rum inredda.